

*Catalina Devandas Aguilar
JT specialioji pranešėja
neįgaliųjų teisių klausimais*

Tarptautiniai principai ir gairės dėl žmonių su negalia teisės į teisingumą

Ženeva, 2020 m. rugpjūtis

Neoficialų leidinio vertimą parengė LNF

JUNGTINIŲ TAUTŲ VYRIAUSIOSIOS ŽMOGAUS TEISIŲ KOMISARĖS ĮŽANGINIS ŽODIS

Mano biuro darbe daugiausia dėmesio yra skiriama žmonėms su negalia, kadangi tai, iš dalies, yra viena iš dažniausiai užmirštamų žmonių grupių. Jie pernelyg ilgai buvo ignoruojami, nepaisomi ir neteisingai suprantami, o jų teisės paprasčiausiai būdavo neigiamos. Kaip bebūtų, įstatymuose, procedūrose ir praktikoje žmonės su negalia yra ir toliau diskriminuojami, o teisingumo sistema atlieka lemiamą vaidmenį, užkirsdama kelią tokioms pasekmėms ir veiksmingai taisydama nelygybę, ypač tuomet, kai ji atsiranda dėl nesąžiningų įstatymų.

Teisės į teisingumą užtikrinimas demokratiniam valdymui ir teisinei valstybei yra toks pat svarbus, kaip ir kova su nelygybe bei atskirtimi. Priėmus Neįgaliųjų teisių konvenciją, buvo parengtas planas siekti įtraukties, remiantis žmogaus teisėmis grįstu požiūriu į negalią. Tarptautiniai principai ir gairės dėl žmonių su negalia teisės į teisingumą, kurios buvo parengtos, vadovaujant specialiajai pranešėjai neįgaliųjų teisių klausimais Catalinai Devandas Aguilar, yra į Konvenciją įtrauktos plačiąja prasme, todėl aš jas palankiai vertinu kaip pirmąją priemonę, kuria yra siekiama pateikti išsamias gaires ir praktinius nurodymus, kaip žmonėms su negalia užtikrinti teisę į teisingumą vienodomis sąlygomis su kitais asmenimis.

Šie principai ir gairės bus naudingi teismo subjektams, nacionalinėms žmogaus teisių institucijoms ir pilietinei visuomenei, įskaitant žmonių su negalia organizacijas, siekiant gerinti informuotumo didinimo veiklas, vykdyti mokymą ir sudaryti sąlygas, siekiant gerbti žmonių su negalia teises ir užtikrinti geresnį jų atstovavimą bei dalyvavimą teismo procesuose. Be to, jos suteikia pagrindą žmonėms su negalia įsitraukti į teisingumo vykdymo procesą bei jame dalyvauti, atliekant įvairius vaidmenis (pvz., teisėjo, prisiekusiojo ir liudytojo) ir vykdamą demokratinę prievolę, įtraukiant ir atvaizduojant visus visuomenės aspektus, ir tokiu būdu, iš esmės, formuojant visuomenę, kurioje gyvename. Todėl šie principai ir gairės yra laikomi nepakeičiamu indėliu, siekiant teisingumo visiems.

Michelle Bachelet

Jungtinių Tautų vyriausioji žmogaus teisių komisarė

JUAN MANUEL FERNÁNDEZ MARTÍNEZ

IŽANGINIS ŽODIS

Teisinė valstybė, o konkrečiau žmonių ir valdžios institucijų įtraukimas į tinkamą teisės procesą, yra bet kokios demokratijos esminė dalis. Tačiau, siekiant išlaikyti demokratiją, vien to nepakanka, kadangi teisinės tvarkos formuluotė turi būti grindžiama sąžininga pagarba žmogaus teisėms, kurias per visą demokratinę tautų istoriją sudarė daugybė pagrindinių teisių, suformavusių taikaus, įtraukaus ir egalitarinio sambūvio pagrindą.

Iš šių principų išsiskiria visų asmenų lygybė ir visiška pagarba žmogaus orumui, neatsižvelgiant į asmenines, šeimynines ar socialines aplinkybes. Tai yra lygybė prieš įstatymus, nediskriminuojant dėl amžiaus, gimimo, rasės, negalios, lyties, religijos, nuomonės ar kitų asmeninių ar socialinių sąlygų ar aplinkybių, bei orumas, kuris demokratinėse teisinėse sistemose yra laikomas prigimtinė žmonijos būklės savybė, lemiančia pagrindines teises kartu su laisvu asmenybės formavimusi, kurių negalima pažeisti ir nusavinti vien todėl, kad jos yra esminės.

Tačiau vien tik šių principų formuluotės nepakanka. Žmogaus teisės negali apsiriboti vien tik gerų ketinimų demonstravimu ar retoriniais pareiškimais, neturinčiais jokio praktinio veiksmingumo.

Tikram demokratiniam sambūviui, kuriame yra išlaikoma pagarba visų asmenų lygybei ir orumui, reikalinga aktyvi valdžios institucijų politika. Teisinėje sistemoje privalo būti nustatytos visiškai aiškos minimaliausios ir būtiniausios pagrindinių teisių reglamentavimo ribos, jas derinant su priemonėmis, padedančiomis pašalinti kliūtis, trukdančias ar apsunkinančias visapusišką sistemos veikimą, ir skatinančiomis visų žmonių lygybę.

Tarptautiniai principai ir gairės dėl žmonių su negalia teisės į teisingumą, kurias turiu garbės pristatyti šioje ižanginėje kalboje, atspindi didžiulį darbą, kurį per pastaruosius kelerius metus nuveikė Jungtinių Tautų žmogaus teisių institucijos, šios esminės teisės į teisingumą klausimais.

Kaip minėjau anksčiau, nėra demokratijos be pagarbos teisei valstybei ir nėra tikros pagarbos įstatymui be teisminės galios, garantuojančios jo laikymąsi. Pareiga skatinti visų asmenų lygybę, ypač užtikrinant, kad kiekvienas turėtų teisę į teisingumą vienodomis sąlygomis su kitais asmenimis, priklauso nuo teisėjų. Jų nešališkumas, sprendžiant konfliktus, negali būti painiojamas su šaltu ir abejingu neutralumu socialinei realybei, nes ši tikrovė, įstatymų taikymo srityje, yra laikoma jų aiškinimo kriterijumi. Kaip teisėjai, mes garantuojame įstatymų laikymąsi, o kartu su juo ir demokratinio sambūvio tikrovę. Taip pat esame pagrindiniai žmogaus teisių užtikrintojai. Aiškinant ir vykdant įstatymus, galima ir yra būtina užmegzti dialogą su kitomis valstybės institucijomis, nurodant priežastis, pateisinančias tam tikrus teisės aktų pakeitimus.

Nors šioje trumpoje plotmėje neįmanoma apibendrinti visų iniciatyvų, kurias per pastaruosius kelerius metus palaikė Jungtinių Tautų žmogaus teisių institucijos, tačiau norėčiau pabrėžti didžiausią postūmį, pasiektą visapusiškai pripažįstant žmonių su negalia teisinį veiksnumą.

Teisė pripažinti teisinį veiksnumą yra reglamentuota Neįgaliųjų teisių konvencijos 12 straipsnyje, neapribojant pagalbos priemonių, būtinų tokiam veiksnumui įgyvendinti, priėmimo. Šis postūmis išryškėjo daugelyje teisinių sistemų.

Pagarba visų asmenų, įskaitant žmones su negalia, teisėms, jų visiškos lygybės įgyvendinimas ir jų orumo apsauga atskleidžia, kokia visuomenė esame ir kokia toliau būsime.

Juan Manuel Fernández Martínez

Ispanijos Generalinės teisminių institucijų tarybos narys

PAGRINDINIAI FAKTAI

2018 m. lapkričio mėn. specialioji pranešėja neįgaliųjų teisių klausimais Catalina Devandas Aguilar kartu su Jungtinių Tautų vyriausiojo žmogaus teisių komisaro biuru (VŽTKB) ir Ispanijos Vyriausybės parama, Ženevoje surengė ekspertų grupės posėdį, kuriame buvo aptartas žmonių su negalia teisių į veiksnumą ir teisės į teisingumą įgyvendinimas. Po šio posėdžio specialusis pranešėjas užsakė atlikti tyrimą, kurio tikslas buvo nustatyti atitinkamus principus, intervencijas ir strategijas, siekiant užtikrinti veiksmingą žmonių su negalia teisę į teisingumą vienodomis sąlygomis su kitais asmenimis.

2020 m. vasario 21 d. specialusis pranešėjas sušaukė kitą ekspertų grupės posėdį Ženevoje, kad aptartų poreikį priimti tarptautinius principus ir gaires dėl žmonių su negalia teisės į teisingumą, siekiant padėti valstybėms įgyvendinti savo tarptautinius įsipareigojimus šioje srityje.

Šiose veiklose glaudžiai bendradarbiavo Neįgaliųjų teisių komitetas ir generalinio sekretoriaus specialioji pasiuntinė negalios ir prieinamumo klausimais, kurie prisidėjo prie Tarptautinių principų ir gairių dėl žmonių su negalia teisės į teisingumą rengimo. Viso proceso metu buvo konsultuojamasi su jame dalyvavusiomis žmonių su negalia organizacijomis.

Pagal Generalinės Asamblėjos rezoliuciją Nr. 73/177, generalinis sekretorius, savo 75-osios sesijos metu, Asamblėjai pateiks ataskaitą apie naujausius pokyčius, iššūkius ir gerą patirtį žmogaus teisių teisingumo vykdymo srityje, įskaitant informaciją apie žmonių su negalia padėtį teisingumo vykdymo srityje (A/75/327). Ataskaitoje jis rekomenduoja, konsultuojantis su žmonėmis su negalia, parengti tarptautinius principus ir gaires dėl teisės į teisingumą, siekiant palaikyti valstybių dedamas pastangas šiuo klausimu. Taip pat ataskaitoje yra pripažįstama, jog yra dedamos pastangos, siekiant parengti tokias gaires.

Principus ir gaires patvirtino Tarptautinė teisininkų komisija, Tarptautinis negalios aljansas ir Jungtinių Tautų vystymosi programa.

IVADAS

Kiekvienas žmogus turėtų, vienodomis sąlygomis su kitais asmenimis, naudotis teisėmis į lygybę prieš įstatymus, vienodą apsaugą pagal įstatymus, sąžiningą ginčų sprendimą, prasmingą dalyvavimą ir būti išklausytas. Valstybės privalo užtikrinti vienodą žmonių su negalia teisę į teisingumą, suteikdamos reikiamas materialines, procesines ir konkrečiam amžiui bei lyčiai tinkamas sąlygas bei pagalbą.

Šiais principais ir gairėmis siekiama padėti valstybėms ir kitiems subjektams kurti, plėtoti, keisti ir įgyvendinti teisingumo sistemas, kurios visiems žmonėms su negalia suteiktų vienodą teisę į teisingumą, neatsižvelgiant į jų vaidmenį procese, pagal Neįgaliųjų teisių konvencijos nuostatas.

Konvencijos 12 ir 13 straipsniai yra laikomi pavyzdiniu pokyčiu, teisiškai pripažįstant žmonių su negalia savarankiškumą. Konvencija atmeta istoriškai įsišaknijusias negalios sampratas, dėl kurių žmonės su negalia netekdavo galimybių ir priemonių įgyvendinti savo valią ir pageidavimus, todėl daugelyje šalių jiems nebuvo leidžiama naudotis teise į teisingumą ir procesinėmis garantijomis taip kaip kitiems asmenims. Be pagrindinių 12 straipsnio nuostatų dėl lygybės prieš įstatymą ir 13 straipsnio nuostatų dėl teisės į teisingumą, valstybės privalo:

- (a) pripažinti, kad žmonės su negalia visose gyvenimo srityse turi tokį patį veiksnumą kaip ir kiti asmenys;
- (b) imtis reikiamų priemonių, kad žmonėms su negalia būtų suteikta galimybė pasinaudoti pagalba, kurios jiems gali prireikti naudojantis veiksnumu;
- (c) užtikrinti, kad visos priemonės, susijusios su teisinio veiksnumo įgyvendinimu, suteiktų atitinkamas ir veiksmingas garantijas, siekiant užkirsti kelią piktnaudžiavimui, įskaitant užtikrinimą, kad priemonėmis, susijusiomis su veiksnumo turėjimu, būtų paisoma asmens teisių, valios ir pageidavimų;
- (d) sudaryti galimybę žmonėms su negalia įgyvendinti teisę į teisingumą taip pat kaip ir kitiems asmenims, įskaitant procesinių ir pagal amžių tinkamų sąlygų sudarymą, kad žmonėms su negalia būtų sudarytos sąlygos kaip tiesioginiams ir netiesioginiams dalyviams, tarp jų ir liudytojams, veiksmingai atlikti savo vaidmenį visuose teisiniuose procesuose, įskaitant tyrimo ir kitus parengtinius etapus.

Nors teisė į teisingumą yra labai svarbi, siekiant naudotis ir įgyvendinti visas žmogaus teises, dėl daugelio kliūčių žmonės su negalia negali naudotis teise į teisingumą vienodomis sąlygomis su kitais asmenimis. Tokios kliūtys apima veiksnumo apribojimus; fizinio patekimo į tokius teisėtvarkos objektus, kaip teismai ir policijos nuovados, galimybių nebuvimą; prieinamų transporto priemonių į tokius objektus ir iš jų stoką; kliūtis, trukdančias pasinaudoti teisine pagalba ir atstovavimu; informacijos trūkumą prieinamais formatais; paternalistinį arba neigiamą požiūrį, kuriuo yra abejojama žmonių su negalia gebėjimais dalyvauti visuose teisingumo vykdymo etapuose; ir nepakankamą specialistų, dirbančių teisingumo srityje, mokymą. Teisingumo sistemoje žmonės su negalia dažnai yra laikomi nevertais, negalinčiais pasinaudoti ar net galinčiais nukentėti dėl visiems kitiems piliečiams teikiamos tinkamos proceso apsaugos. Net tokios pagrindinės teisės, kaip teisė tylėti ir nekaltumo prezumpcija, gali būti neigiamos tiek tiesiogiai pagal įstatymus arba politiką, tiek netiesiogiai pagal papročius ir praktiką. Čia taip pat kyla didžiulė rizika, pavyzdžiui, melagingai prisipažinti, priimti klaidingus nuosprendžius ir neteisėtai atimti laisvę.

Teisingumo sistemos parodo visuomenės, kurioje jos yra įtvirtintos, vertybes.

Sąveikaudamas su teisingumo sistema ir bendraudamas su teisėsaugos pareigūnais, asmuo dėl įvairių priežasčių gali susidurti su asmens ir sistemos šališkumu, rasizmu ir struktūrine nelygybe. Pripažįstant, kad šie tarpusavyje susiję kintamieji negali būti atskiriami ir privalo būti sprendžiami kaip visuma, principai ir gairės atkreipia dėmesį į nevienodą teisę į teisingumą, kuri atsiranda dėl šališkumo, stigmų ir nepakankamo teisingumo sistemos pareigūnų supratimo apie žmones su negalia. Kaltinamųjų ir įtariamųjų baudžiamosiose bylose atveju, dėl klaidingų prisipažinimų, neteisingo asmens tapatybės nustatymo ir tarnybinių nusižengimų, kurie gali būti laikomi prievartos prieš žmones su negalia bei informacijos ir supratimo stokos pasekme, gali būti priimti neteisingi apkaltinamieji nuosprendžiai. Nors teismo salių dizainas, formali ir techninė kalba bei procedūros, naudojamos teisminiame procese, atstumia visus, kurie nėra su jais susipažinę, šią atstūmimo patirtį žmonėms su negalia dar labiau pablogina fizinės ir kitos kliūtys. Kai kurie žmonės su negalia gali nesuprasti arba nežinoti teisinių žingsnių ar veiksmų pasekmių, tokiu būdu nepakankamai įvertindami savalaikių veiksmų svarbą. Ieškovai ir neįgalūs nukentėjusieji rizikuoja, kad jų liudijimai nebus laikomi patikimais, todėl nusikaltimų prieš žmones su negalia kaltininkai bus nebaudžiami. Taigi Principai ir gairės yra svarbios, siekiant sudaryti geresnes sąlygas žmonėms su negalia veiksmingai kreiptis į teismą ir dalyvauti procese.

Šiais principais ir gairėmis nesiekama išsamiai apibūdinti konkrečios teisingumo sistemos. Norint, kad sutaptų šiuolaikinės mintys ir reali patirtis, jomis labiau yra siekiama nustatyti, kas yra įprastai yra laikoma gerąja praktika, be diskriminacijos užtikrinant vienodą ir sąžiningą teisę į teisingumą pagal Konvencijos 13 straipsnį ir kitas su juo susijusias nuostatas. Įgyvendindamos principus ir gaires, valstybės turėtų žinoti apie daugialypę ir tarpsektorinę diskriminaciją, susijusią su teise į teisingumą, ir su ja kovoti. Atsižvelgiant į jų įsipareigojimus pagal Konvenciją, taip pat labai svarbu, kad valstybės glaudžiai konsultuotųsi ir į veiklą įtrauktų žmones su negalia bei jiems atstovaujančias organizacijas.

Čia aprašytos asmenų teisės ir valstybių pareigos galioja visiems (civiliniams, baudžiamiesiems ir administraciniais) teismo procesams, neatsižvelgiant į teismo ar ginčų sprendimo procesą, ir tyrimo, sulaikymo ir kitais parengiamaisiais etapais, o taip pat po teismo sprendimo priėmimo etapų, įskaitant teisių gynimo priemonių teikimą. Atitinkamai, šie principai ir gairės bus, be kita ko, naudingi įstatymų leidėjams, politikos formuotojams, teisėjams, teisėsaugos ir pataisos įstaigų pareigūnams bei žmonėms su negalia ir jiems atstovaujančioms organizacijoms. Prireikus, jos yra taikomos visiems tiesioginiams ir netiesioginiams visų teismo procesų dalyviams, įskaitant, bet neapsiribojant įtariamaisiais, sulaikytaisiais, atsakovais, ieškovais, nukentėjusiais, prisiekusiais, teismo pareigūnais, teisėsaugos pareigūnais ir liudytojais.

Nepaisant daugybės pasaulyje esančių teisinių, socialinių, ekonominių ir geografinių sistemų, valstybės gali turėti ir savo įstatymus, taisykles, reglamentus, gaires, protokolus, praktiką ir politiką derinti pagal šiuos principus ir gaires. Tačiau principais ir gairėmis nesiekama užkirsti kelio naujovėms, su sąlyga, kad tokios inovacijos atitiks Konvenciją bei šiuos principus ir gaires, ir, kad jomis bus siekiama užtikrinti vienodą teisę į teisingumą. Jų taip pat nereikėtų interpretuoti kaip ribojančių kokius nors kitus tarptautinius, regioninius ar nacionalinius įstatymus ar standartus, palankiai prisidedančius prie žmonių su negalia teisės į teisingumą.

Žmonės su negalia turi teisę naudotis visose anksčiau priimtose tarptautinėse ir regioninėse žmogaus teisių priemonėse nustatytais standartais, kurie yra aktualūs teisingumo sistemoms, teisei į teisingumą ir apskritai teisingumo vykdymui vienodomis sąlygomis su kitais asmenimis, nieko nediskriminuojant. Kai kurie iš tų standartų yra nurodyti šio dokumento pabaigoje.

Catalina Devandas Aguilar
Specialioji pranešėja neįgaliųjų teisių klausimais

Danlami Basharu
Neįgaliųjų teisių komiteto pirmininkas

María Soledad Cisternas Reyes
Generalinio sekretoriaus specialioji pasiuntinė negalios ir prieinamumo klausimais

TERMINŲ ŽODYNĖLIS

Pirmosios pagalbos teikėjai – tai tokie asmenys, kaip policijos pareigūnai, neatidėliotinos medicinos pagalbos darbuotojai arba krizės metu dirbantys darbuotojai, kurie yra atsakingi už skubų atvykimą į nelaimės arba krizės vietą, kad suteiktų pagalbą.

Tarpininkai (dar vadinami „pagalbininkais“) – tai asmenys, kurie, prireikus, dirba su teisingumo sistemos personalu ir žmonėmis su negalia, kad užtikrintų veiksmingą bendravimą teismo proceso metu. Jie padeda žmonėms su negalia suprasti ir priimti žiniomis pagrįstus pasirinkimus, užtikrindami, kad viskas būtų paaiškinta ir aptarta žmonėms su negalia suprantamu būdu ir kad jiems būtų sudarytos atitinkamos sąlygos ir suteikta tinkama pagalba. Tarpininkai yra neutralūs ir nekalba žmonių su negalia arba teisingumo sistemos vardu, o taip pat nevadovauja, priimant sprendimus ar rezultatus bei jų neįtakoja.

Teisinis veiksnumas – teisinis veiksnumas apima buvimą tiek teisių turėtoju, tiek pagal įstatymą veikiančiu asmeniu. Teisinis veiksnumas teisių turėtojo aspektu suteikia asmeniui visišką jo teisių apsaugą teisinėje sistemoje. Teisinis veiksnumas pagal įstatymą veikiančio asmens aspektu pripažįsta asmenį kaip atstovą, turintį įgaliojimus sudaryti sandorius ir sukurti, keisti ar užbaigti teisinius santykius.¹

Stebėsenos mechanizmai – tokie mechanizmai apima nacionalines žmogaus teisių institucijas, nacionalinius prevencinius mechanizmus ir įstaigas, įsteigtas pagal Neįgaliųjų teisių konvencijos 33 straipsnio 2 dalį, ir atlieka ypatingą vaidmenį, stebint Konvencijos įgyvendinimą. Valstybės taip pat privalo užtikrinti, kad visas, įskaitant teisingumo sistemoje žmonėms su negalia teikiamas paslaugas, skirtas užkirsti kelią išnaudojimui, smurtui ir piktnaudžiavimui, kaip tai yra numatyta Konvencijos 16 straipsnio 3 dalyje, veiksmingai stebėtų nepriklausomos institucijos.

Tinkamų sąlygų sudarymas – tai visi būtini atitinkami pakeitimai bei pritaikymai, dėl kurių nepatiriama neproporcinga ar nepagrįsta našta ir kurių reikia konkrečiu atveju, siekiant užtikrinti žmonėms su negalia galimybę, kaip ir kitiems asmenims, naudotis visomis žmogaus teisėmis ir pagrindinėmis laisvėmis.²

Procesinių sąlygų sudarymas – tai visi būtini atitinkami pakeitimai ir pritaikymai, susiję su teise į teisingumą, kurių reikia konkrečiu atveju, siekiant užtikrinti žmonių su negalia dalyvavimą vienodomis sąlygomis su kitais asmenimis. Skirtingai nuo tinkamų sąlygų sudarymo, procesinių sąlygų sudarymo neapriboja „neproporcingos ar nepagrįstos naštos“ sąvoka.³

Žmonėms su negalia atstovaujančios organizacijos – organizacijos, kurioms vadovauja ir kurias valdo žmonės su negalia. Jos daugiausia steigiamos, siekiant bendrai veikti, išreikšti, skatinti, siekti ir (arba) ginti žmonių su negalia teises.⁴

Sprendimų priėmimas už kitus asmenis – kai asmenims apribojamas teisinis veiksnumas net vienu sprendimu; arba kai sprendimų už kitus asmenis priėmėjus (t. y. globėjus, globėjus *ad litem*, advokatus ar specialistus) paskiria ne suinteresuotieji asmenys, juos paskiriant prieš suinteresuotųjų asmenų valią; arba kai bet kokie sprendimų už kitus asmenis priėmėjų priimti sprendimai grindžiami tikėjimu, kad tai

¹ Neįgaliųjų teisių komiteto Bendrosios pastabos Nr. 1 (2014) „Lygybė prieš įstatymą“ 12 punktas.

² Neįgaliųjų teisių konvencijos 2 str.

³ A/HRC/34/26, 35 punktas.

⁴ Neįgaliųjų teisių komiteto Bendrosios pastabos Nr.7 (2018) „Dėl žmonių su negalia, įskaitant vaikus su negalia, dalyvavimo Konvencijos įgyvendinimo ir kontrolės procese per jiems atstovaujančias organizacijas“ 11 punktas.

daroma paisant geriausių suinteresuotųjų asmenų interesų, o ne valios ir pageidavimų.⁵

Universalus dizainas – gaminių, aplinkos, programų, prietaisų ir paslaugų, skirtų naudoti visiems žmonėms kuo platesniu mastu, dizainas, kai nėra pritaikymo ar specialios konstrukcijos būtinybės.⁶

⁵ Bendrosios pastabos Nr. 1 27 punktą.

⁶ Neįgalųjų teisių konvencijos 2 str.

Tarptautiniai principai ir gairės dėl žmonių su negalia teisės į teisingumą

1 principas

Visi žmonės su negalia turi teisinį veiksnumą, todėl nei vienam iš jų dėl negalios negali būti apribota teisė į teisingumą.

2 principas

Priemonės ir paslaugos turi būti visuotinai prieinamos, kad būtų užtikrinta vienoda teisė į teisingumą, nediskriminuojant žmonių su negalia.

3 principas

Žmonės su negalia, įskaitant vaikus su negalia, turi teisę į tinkamas procesines sąlygas.

4 principas

Žmonės su negalia turi teisę laiku ir prieinamu būdu susipažinti su teisiniais pranešimais ir informacija taip pat kaip ir kiti asmenys.

5 principas

Žmonės su negalia taip pat kaip kiti asmenys turi teisę į visas materialines ir procesines garantijas, kurios yra pripažįstamos tarptautinėje teisėje, o valstybės privalo sudaryti reikiamas sąlygas, skirtas užtikrinti tinkamą procesą.

6 principas

Žmonės su negalia turi teisę į nemokamą arba įperkamą teisinę pagalbą.

7 principas

Žmonės su negalia taip pat kaip kiti asmenys turi teisę dalyvauti vykdant teisingumą.

8 principas

Žmonės su negalia turi teisę teikti skundus ir pradėti teisinės procedūros dėl žmogaus teisių pažeidimų ir nusikaltimų, kad jų skundai būtų ištirti ir būtų panaudotos veiksmingos teisių gynimo priemonės.

9 principas

Veiksmingi ir patikimi stebėsenos mechanizmai atlieka labai svarbų vaidmenį, palaikant žmonių su negalia teisę į teisingumą.

10 principas

Visiems asmenims, dirbantiems teisingumo sistemoje, turi būti prarastos informuotumo didinimo ir mokymo programos, kuriose aptariami žmonių su negalia teisių klausimai, o konkrečiau jų teisė į teisingumą.

1 principas

Visi žmonės su negalia turi teisinį veiksnumą, todėl nei vienam iš jų dėl negalios negali būti apribota teisė į teisingumą

GAIRĖS

1.1 Valstybės turi užtikrinti, kad žmonės su negalia turėtų tokį patį veiksnumą kaip ir kiti asmenys, o prireikus, suteikti pagalbą ir užtikrinti reikiamas sąlygas, kad jie galėtų pasinaudoti savo teisiniu veiksnumu, bei užtikrinti jų teisę į teisingumą.

1.2 Šiuo tikslu valstybės turi:

- (a) užtikrinti, kad visi žmonės su negalia būtų laikomi turinčiais teisinį veiksnumą ir teisę pagal jį veikti bei juo naudotis;
- (b) pripažinti faktą ir daryti prielaidą, kad žmonės su negalia yra visiškai veiksnūs ir turi teisę dalyvauti visų teismų, tribunolų ir arbitražų procesuose;
- (c) užtikrinti, kad tokios sąvokos, kaip „kognityvinė negalia“ ir „protinė negalia“, kurios yra nustatomos, pavyzdžiui, atliekant funkcinės arba protinės būklės vertinimus, nebūtų naudojamos, siekiant apriboti asmens teisę į teisinį veiksnumą;
- (d) panaikinti arba pakeisti visus įstatymus, reglamentus, politikas, gaires ir praktikas, kuriomis tiesiogiai ar netiesiogiai ribojamas žmonių su negalia teisinis veiksnumas, įskaitant tuos, kuriais priimami sprendimai už kitus, ir tuos, kuriais reikalaujama, kad asmuo būtų „sveiko proto“, tokiu būdu iš žmonių su negalia atimant vienodą teisę į teisingumą;
- (e) panaikinti arba pakeisti visus įstatymus, reglamentus, politikas, gaires ir praktikas, kuriomis nustatomos ir taikomos „netinkamumo dalyvauti teisme“ ir „nesugebėjimo atsakyti į kaltinimą“ doktrinos, trukdančios žmonėms su negalia dalyvauti teisiniuose procesuose, remiantis klausimais apie jų veiksnumą arba jo nustatymą;
- (f) panaikinti arba pakeisti visus įstatymus, reglamentus, politikas, gaires ir praktikas, pagal kurias neįgaliems liudytojams draudžiama duoti parodymus, remiantis jų gebėjimo liudyti vertinimais;
- (g) panaikinti arba pakeisti visus įstatymus, reglamentus, politikas, gaires ir praktikas, kuriomis medicinos specialistai yra įgaliojami arba jiems kitaip yra suteikiama teisė būti vieninteliais arba privilegijuotais „ekspertais“, nustatant arba išsakant nuomonę dėl asmens gebėjimų priimti sprendimus, duoti parodymus arba bet kokiais kitais tikslais;
- (h) panaikinti arba pakeisti visus įstatymus, reglamentus, politikas, gaires ir praktikas, trukdančius žmonėms su negalia pareikšti ir vykdyti teisėtus reikalavimus;
- (i) sukurti nagrinėtiną ir vykdytiną teisę į individualiai sudaromas procesines sąlygas, įskaitant pagalbą, kurios reikia, kad žmonės su negalia galėtų veiksmingai dalyvauti visuose bet kokių teismų, tribunolų ir arbitražų procesuose;
- (j) bet kur ir bet kada prireikus, suteikti tarpininkus arba pagalbininkus, kad žmonės su negalia galėtų aiškiai bendrauti su teismų, tribunolų ir teisėsaugos institucijų atstovais arba kad būtų galima bendrauti tarp jų, siekiant užtikrinti saugų, sąžiningą ir veiksmingą žmonių su negalia įsitraukimą ir galimybę visapusiškai

dalyvauti teisiniuose procesuose;

- (k) užtikrinti, kad asmenys, kurie dėl kokios nors priežasties buvo pripažinti neveiksniais, turėtų teisę apskųsti arba kitaip reikalauti atkurti jų veiksnumą ir turėti teisę gauti teisinę pagalbą, siekiant vykdyti savo reikalavimus;
- (l) sukurti arba palaikyti tokius alternatyvius teisingumo mechanizmus, kaip atkuriamasis teisingumas, alternatyvius ginčų sprendimo mechanizmus, kultūrinės ir socialinės teisingumo formas ir forumus, kurie būtų prieinami žmonėms su negalia taip pat kaip ir kitiems asmenims, neatsižvelgiant į jokią gebėjimo dalyvauti sąvoką;
- (m) panaikinti arba pakeisti įstatymus, reglamentus, politikas, gaires ir praktikas, įskaitant teismų nutartis, pagal kurias neįgalūs kaltinamieji ribotą arba neribotą laikotarpį yra laikomi įkalinimo, psichiatrijos ar kitokioje įstaigoje (kartais tai vadinant „slaugos hospitalizacija“, „saugumo priemonėmis“ arba „sulaikymu neribotam laikui“), remiantis suvokiamu pavojingumu ar slaugos poreikiu.

2 principas

Priemonės ir paslaugos turi būti visuotinai prieinamos, kad būtų užtikrinta vienoda teisė į teisingumą, nediskriminuojant žmonių su negalia

GAIRĖ

2.1 Siekdamas užtikrinti vienodą teisę į teisingumą ir nediskriminavimą, valstybės privalo užtikrinti, kad teisinėse sistemose naudojamos priemonės ir paslaugos būtų kuriamos, plėtojamos ir teikiamos, remiantis universalaus dizaino principais, imdamosi bent jau šių veiksmų:

- (a) priimdamos ir įgyvendindamos vykdytinus įstatymus, reglamentus, politikas, gaires ir praktikas, kuriomis būtų užtikrintas visų teisingumo sistemoje naudojamų priemonių ir paslaugų prieinamumas, remiantis universalaus dizaino principais, įskaitant:
 - (i) teismus, policijos nuovadas, kalėjimus, sulaikymo įstaigas ir teismo medicinos tarnybas, prisiekusiųjų patalpas, administracinius biurus ir kitas panašias vietas (įskaitant tokiose vietose esančius tualetus, kameras, biurus, įėjimus, lifthus, valgyklas ir poilsio erdves);
 - (ii) informaciją, ryšių ir kitas paslaugas, įskaitant informacines ir ryšių technologijas bei sistemas;
- (b) užtikrindamos, kad būtų prieinamos visos teisingumo sistemoje naudojamos transporto priemonės;
- (c) užtikrindamos, kad būtų turima pakankamai finansinių išteklių, kad teisingumo sistema būtų fiziškai prieinama žmonėms su negalia, laikantis universalaus dizaino principų;
- (d) užtikrindamos procesinių sąlygų sudarymą, kai priemonėmis ir paslaugomis žmonėms su negalia nėra užtikrinama prieiga prie esamos fizinės aplinkos, transporto, informacijos ir ryšių.

3 principas

Žmonės su negalia, įskaitant vaikus su negalia, turi teisę į tinkamas procesines sąlygas

GAIRĖS

3.1 Siekdamas išvengti diskriminacijos ir užtikrinti veiksmingą ir lygiateisį žmonių su negalia dalyvavimą visuose teismo procesuose, valstybės žmonėms su negalia turi suteikti konkrečiam amžiui ir lyčiai individualiai pritaikytas procedūrines sąlygas. Jos apima visus būtinus bei konkrečiu atveju reikalingus pakeitimus ir pritaikymus, įskaitant tarpininkus ar pagalbininkus, procedūrinius pritaikymus ir pakeitimus, aplinkos pritaikymus ir pagalbą bendraujant, kad žmonėms su negalia būtų užtikrinta teisė į teisingumą. Kiek tai yra įmanoma, sąlygos turėtų būti užtikrintos dar prieš pradėdant procesinius veiksmus.

3.2 Valstybės turi užtikrinti kuo įvairesnių procesinių sąlygų suteikimą, kartu užtikrindamos, kad tokios sąlygos būtų įgyvendinamos taip, kad būtų pasiekta tinkama pusiausvyra ir gerbiamos visų šalių teisės, be kita ko, pasirūpindamos:

nepriklausomais tarpininkais ir pagalbininkais

- (a) sukurdamas, finansuodamas ir įgyvendindamos nepriklausomų tarpininkų ar pagalbininkų, apmokytų teikti bendravimo pagalbą proceso šalims ir teisingumo sistamai, programą, siekiant nustatyti, ar yra reikalingos konkrečios sąlygos ir pagalba, kokios sąlygos ir pagalba yra tinkamiausios, ir padėti bendrauti viso proceso metu;
- (b) parengdamos ir įgyvendindamos nepriklausomų tarpininkų arba pagalbininkų programą, besilaikydamos vietos procedūrų ir papročių bei Neįgaliųjų teisių konvencijos;

procedūriniais pritaikymais ir pakeitimais

- (c) priimdamos tokias posėdžių procedūras, kuriomis būtų užtikrintas sąžiningas elgesys su žmonėmis su negalia, įskaitant vaikus su negalia, ir visapusiškas jų dalyvavimas procesinių veiksmų metu, kaip:
 - (ii) vietos pritaikymas;
 - (iii) atitinkamos laukimo erdvės;
 - (iv) mantijų nusirengimas ir perukų nusiėmimas;
 - (v) prisitaikymas prie teismo proceso tempo;
 - (vi) prireikus, atskiri įėjimai į pastatą, atskiros laukimo patalpos ir apsauginės pertvaros, skirtos atskirti žmones su negalia dėl fizinių ar emocinių sunkumų;
 - (vii) esant atitinkamoms aplinkybėms, apklausos metodo pakeitimai, pavyzdžiui, leidžiant užduoti atsakymą primetančius klausimus, vengiant sudėtinių klausimų, ieškant alternatyvų sudėtingiems hipotetiniams klausimams, duodant daugiau laiko atsakyti į klausimus, leidžiant daryti pertraukas, kai jų reikia, ir kalbant paprasta kalba;
 - (viii) jei reikia, yra praktiška ir įmanoma, ikiteisminių įrodymų ir parodymų vaizdo įrašų naudojimas, nepažeidžiant tokių pagrindinių teisių, kaip teisė surengti akistatą ir kryžmiškai apklausti;
- (d) leisdamos žmonėms su negalia visų proceso etapų metu, jiems to pageidaujant, būti lydimiems šeimos narių, draugų ar kitų asmenų, kurie juos emociškai ir morališkai palaiko, tačiau jais nepakeičiant tarpininko ar pagalbininko vaidmens;

pagalba bendraujant

- (e) užtikrinamos, kad visuose teisingumo sistemų procesuose proceso šalims, liudytojams, ieškovams, atsakovams ir prisiekusiesiems būtų suteikta būtina techninė ir kitokia pagalba, kad, prireikus, jie galėtų naudotis bet kokia bendravimo forma, reikalinga jų visaverčiam dalyvavimui, įskaitant:
 - (i) pagalbines klausymo sistemas ir prietaisus;
 - (ii) atviruosius, uždaruosius ir realiuoju laiku rodomus titrus, dekoderius ir prietaisus;
 - (iii) balsu, tekstu ir vaizdu paremtus telekomunikacijų produktus;
 - (iv) vaizdo įrašo teksto monitorius;
 - (v) kompiuterinį transkribavimą realiuoju laiku;
 - (vi) ekrano skaitymo ir didinimo programinę įrangą bei optinius skaitytuvus;
 - (vii) vaizdo aprašymo ir antrinius girdimuosius programavimo prietaisus, atpažįstančius televizijos programų garso sklaidos kanalus;
- (f) padėdamos bendrauti, be tarpininkų ar pagalbininkų papildomai pasitelkiant trečiąsias šalis, įskaitant:
 - (i) užrašinėtojus;
 - (ii) kvalifikuotus vertėjus gestų kalba ir žodžiu;
 - (iii) informacijos perdavimo paslaugas (angl. *relay services*);
 - (iv) lietimui pagrįstos gestų kalbos vertėjus (angl. *tactile interpreters*);
- (g) užtikrinamos, kad visi vertėjai galėtų veiksmingai, tiksliai ir nešališkai versti žodžiu, atidžiai įsiklausant (t. y. suprantant, ką sako žmonės su negalia) ir išraiškingai (t. y. turint įgūdžius, kurių reikia atgal perduoti informaciją tokiems asmenims), naudodami bet kokią reikiamą specializuotą (pvz., teisės arba medicinos) terminų žodyną ir laikydami profesinių ir etinių standartų;

procesinių sąlygų sudarymu kaltinamiesiems, kaliniams ir sulaikytiesiems

- (h) užtikrinamos, kad policijos pareigūnai, prokurorai ir kiti asmenys, dalyvaujantys sulaikymų ir baudžiamųjų nusižengimų tyrimų metu, žinotų apie žmonių su negalia teises, būtų pasirengę tikimybei, jog asmuo gali būti neįgalus ir, sulaikymo arba tyrimo metu, atitinkamai pakoreguotų savo atsakymus;
- (i) užtikrinamos, kad būtų laisvi tokie nepriklausomi tretieji asmenys, kaip advokatai arba kiti asmenys tam, kad palydėtų žmones su negalia į policijos nuovadą ir padėtų jiems tyrimo proceso metu, įskaitant, pavyzdžiui, pirštų atspaudų paėmimą arba biologinio mėginio davimą, ir kad būtų laisvi tarpininkai arba pagalbininkai ar panašūs asmenys, kurie palengvintų bendravimą tarp žmonių su negalia ir teisėsaugos pareigūnų bei teismo personalo;
- (j) panaikindamos kliūtis, trukdančias arba atgrasančias kalinius arba sulaikytuosius su negalia nuo jų įkalinimo užginčijimo ir laisvės suvaržymo sąlygų sušvelninimo, pavyzdžiui, kalinių teisių organizacijoms ir atstovaujančioms organizacijoms suteikiant teisinį interesą, supaprastinant procedūras, sutrumpinant sprendimų priėmimo terminus ir užtikrinant veiksmingas teisių gynimo priemones;

prašymais ir siūlymais sudaryti sąlygas

- (k) priimdamos ir įgyvendindamos įstatymus, reglamentus, politikas, gaires, praktikas ir procesus, leidžiančius žmonėms su negalia prašyti sudaryti procesines sąlygas, įskaitant teismo procesų pakeitimus ar pagalbą, tinkamai apsaugant jų privatumą;
- (l) užtikrinamos, kad teisinių procedūrų metu visi dalyviai būtų informuojami apie galimybę, prireikus ir pageidaujant dėl neįgalumo, sudaryti procesines sąlygas;
- (m) užtikrinamos procesą, siekiant nustatyti procesinių sąlygų poreikį neįgaliesiems vaikams ir jiems jas suteikti, įskaitant pagalbą bendraujant, o, prireikus, papildomas garantijas, atsižvelgiant į jų besivystančius gebėjimus ir teisę išsakyti

savo nuomone.

4 principas

Žmonės su negalia turi teisę laiku ir prieinamu būdu susipažinti su teisiniais pranešimais ir informacija taip pat kaip ir kiti asmenys

GAIRĖ

4.1 Siekiant užtikrinti teisę į savalaikę ir prieinamą informaciją, valstybės turi:

- (a) priimti vykdytinus įstatymus, reglamentus, politikas ir gaires, kurios visiškai pripažintų teisę laiku gauti pranešimus ir informaciją apie visus teismo proceso aspektus;
- (b) užtikrinti, kad informacija apie teisingumo sistemas ir procedūras, atitinkamai ir prireikus, būtų prieinama įvairiais būdais, įskaitant:
 - (i) gestų kalbą;
 - (ii) vaizdo ir garso vadovus;
 - (iii) konsultacijas ir nukreipimo paslaugas telefono linija;
 - (iv) prieinamas interneto svetaines;
 - (v) klausos aparatai, radijo ar infraraudonųjų spindulių sistemas;
 - (vi) stiprintuvus ir dokumentų turinio didintuvus;
 - (vii) uždaruosius titrus;
 - (viii) Brailio raštą;
 - (ix) lengvai skaitomą ir paprastą kalbą;
 - (x) palengvintą bendravimą;

- (c) užtikrinti, kad visi pranešimai, į kuriuos reikia atsakyti arba kurie reikalauja imtis

veiksmų (pvz., kvietimai, teismo šaukimai, teismo dokumentai, nutartys ir bausmės), būtų prieinami tokiomis prieinamomis priemonėmis ir prieinamais formatais, kaip nurodyta aukščiau nurodytos 4.1 gairės b dalyje;

- (d) užtikrinti, kad pranešimus ir informaciją sudarytų aiškiai suprantama informacija apie tai, kaip vykdoma procedūra, ko tikėtis proceso metu, ko yra tikimasi iš asmens, kur gauti pagalbos, norint geriau suprasti procesą, ir asmens teisės proceso metu, tokia kalba, kuria nebūtų vien tik atkartotas statutas, reglamentas, politika ar gairė, o kuri būtų išreikšta, pavyzdžiui, paprasta kalba;
- (e) užtikrinti, kad asmenims, kuriems reikia pagalbos, norint suprasti pranešimus ir informaciją, ji būtų prieinama realiuoju laiku, jos teikimą pavedant, pavyzdžiui, vertėjams žodžiu, vadovams, skaitytojams, tarpininkams ir pagalbininkams bei kitokioms pagalbos teikimo formoms.

5 principas

Žmonės su negalia taip pat kaip kiti asmenys turi teisę į visas materialines ir procesines garantijas, kurios yra pripažįstamos tarptautinėje teisėje, o valstybės privalo sudaryti reikiamas sąlygas, skirtas užtikrinti tinkamą procesą

GAIRĖS

5.1 Valstybės turi užtikrinti, kad visos tarptautinėje teisėje (neatsižvelgiant ar tai būtų baudžiamosios, civilinės ar administracinės procedūros) pripažįstamos materialinės ir procesinės garantijos, įskaitant nekaltumo prezumpciją ir teisę tylėti, būtų suteikiamos visiems žmonėms su negalia tokiomis pat sąlygomis, kaip ir kitiems asmenims. Prireikus, procesinės sąlygos privalo būti sudarytos visiems žmonėms su negalia, įskaitant įtariamuosius ir kaltinamuosius, kuriems reikia pagalbos, kad galėtų veiksmingai dalyvauti tyrimuose ir teismo procesuose.

5.2 Atitinkamai valstybės turi:

- (a) užtikrinti, kad visi neįgalūs įtariamieji ir kaltinamieji būtų laikomi nekaltais, kol pagal įstatymą neįrodyta jų kaltė;
- (b) užtikrinti, kad neįgaliesiems įtariamiesiems arba kaltinamiesiems būtų suteikta prieinama ir suprantama informacija apie jų teises, įskaitant teisę neduoti parodymų prieš save;
- (c) užtikrinti, kad bendraudami su pirmosios pagalbos teikėjais, žmonės su negalia turėtų teisę būti nediskriminuojami ir kad prieš juos nebūtų naudojama jėga ar prievarta dėl negalios – pavyzdžiui, suvokiant elgesio ar bendravimo būdo skirtumus – įskaitant, atitinkamos pagalbos teikimo metu, kai tai nėra susiję su policijos ar teisėsaugos pareigūnų įsitraukimu;
- (d) užtikrinti žmonėms su negalia procesinių sąlygų sudarymą jų sulaikymo metu,

įskaitant procedūrinius pritaikymus ir pagalbą bendraujant, o prireikus, įtampos mažinimo būdų naudojimą, siekiant užtikrinti visas reikiamas proceso garantijas ir užkirsti kelią policijos smurtui ir piktnaudžiavimui;

- (e) parengti, priimti ir įgyvendinti įstatymus, reglamentus, gaires, procedūras ir politikas, siekiant apsaugoti žmones su negalia nuo išnaudojimo dėl jų negalios bet kuriame teisingumo proceso etape;
- (f) užtikrinti, kad būtų sudarytos procesinės sąlygos, įskaitant pagalbą, kad žmonės su negalia galėtų veiksmingai dalyvauti ir turėtų teisę tokiomis pat sąlygomis kaip ir kiti asmenys priimti sprendimus, kaip save ginti;
- (g) užtikrinti, kad žmonėms su negalia paprašius, būtų prieinama sveikatos priežiūra ir psichosocialinė pagalba, remiantis jų laisvu ir informuotu sutikimu, neatsižvelgiant į bet kokių policijos veiksmų ar teismo proceso baigtį, ir nepriklausomai nuo derybų dėl kaltinimų pripažinimo, prisipažinimo ar apkaltinamojo nuosprendžio.

6 principas

Žmonės su negalia turi teisę į nemokamą arba įperkamą teisinę pagalbą

GAIRĖS

6.1 Siekdamas užtikrinti teisę į teisingą teismo procesą, valstybės neįgaliems vaikams turi teikti nemokamą arba įperkamą teisinę pagalbą visais klausimais, o visiems kitiems žmonėms su negalia – visų teisinių procedūrų ir procesų klausimais, susijusiais su žmogaus teisių arba pagrindinių laisvių pažeidimais arba tokiais pažeidimais, kurie gali neigiamai paveikti tokias teises arba laisves, o konkrečiau – teises į gyvybę, laisvę, asmens neliečiamybę, nuosavybę, tinkamą būstą, sprendimų priėmimo savarankiškumą ir šeimos vientisumą. Teisinė pagalba privalo būti kompetentinga ir suteikta tinkamu laiku, kad žmonės su negalia galėtų lygiavertiškai dalyvauti bet kurioje teisinėje procedūroje.

6.2 Šiuo tikslu valstybės turi:

- (a) priimti ir įgyvendinti įstatymus, reglamentus, politikas, gaires ir praktikas, suteikiančias teisę į teisinę pagalbą visuose teisminiuose ir pusiau teisminiuose procesuose, neatsižvelgiant į žmonių su negalia vaidmenį procese, galimas pasekmes ar baigtį;
- (b) sukurti, finansuoti ir įgyvendinti teisinės pagalbos programas, kuriomis asmenims, negalintiems sau leisti įsigyti teisinės pagalbos, įskaitant žmones su negalia, būtų skirtas nemokamas teisinis atstovavimas bent jau tokiais klausimais, kaip:
 - (i) gyvybės ar laisvės praradimas, įskaitant įkalinimą, sulaikymą, įkurdinimą įstaigoje, prievartinį arba priverstinį medicininį gydymą (pvz., sterilizaciją) arba priverstinį guldymą į ligoninę; veiksnio praradimas (pvz., globa); arba šeimos vientisumo praradimas, prarandant tėvystės arba globotojų teises;
 - (ii) būsto, pastogės ar turto praradimas;
 - (iii) bet kokia kita situacija, įskaitant visas baudžiamąsias bylas, kuriose nėra įkalinimo rizikos, ieškinių dėl nedidelių sumų ir civilines bylas, kuriose neįgalusis gali neturėti palankių sąlygų bendrauti, suprasti ar būti suprasta(-s) proceso metu;
- (c) be 6.2 gairės b dalyje nurodytų klausimų, užtikrinti, kad žmonėms su negalia būtų teikiama nemokama teisinė pagalba ne mažiau palankiomis sąlygomis nei negalios neturintiems asmenims, o prireikus, ją teikti bent jau individualiai pritaikytu būdu, pavyzdžiui, sudarant procesines sąlygas;
- (d) užtikrinti ne tik teisinę pagalbą, bet ir galimybę naudotis teisinėmis konsultacijomis, pavyzdžiui, telefono ar skaitmeninių vartų paslaugomis, teisininko asistento paslaugomis ir internetinėmis teisinės pagalbos paslaugomis, prireikus naudojant pagalbines technologijas;
- (e) panaikinti arba pakeisti įstatymus, reglamentus, politikas, gaires ar praktikas, kuriomis ribojamas žmonių su negalia veiksnumas, norint pasisamdyti advokatą ir duoti jam nurodymus;
- (f) užtikrinti, kad teisinė pagalba būtų lengvai prieinama, panaikinant visas administracines, bendravimo ir fizinės kliūtis prie tokios prieigos;
- (g) užtikrinti, kad specializuotos paslaugos nukentėjusiesiems (pvz., skyriai patyrusiems smurtą dėl lyties) būtų prieinamos taip pat kaip ir žmonėms su negalia;

- (h) suteikti procesines sąlygas advokatams, pavyzdžiui, vertėjus žodžiu, pagalbines technologijas, tarpininkus ir pagalbininkus, arba pasirūpinti tokioms sąlygoms gauti būtinais ištekliais, kad advokatai, vykdydami savo profesines pareigas, galėtų veiksmingai bendrauti su klientais, liudytojais ir kitais žmonėmis su negalia;
- (i) prireikus, pakeisti etikos ir kitus atitinkamus reglamentus, taikomus advokatams, kad jie gerbtų ir palaikytų savo neįgalių klientų valią bei pageidavimus bei laikytųsi jų išreikštų nurodymų; tuo tarpu visi priešingi įstatymai, reglamentai, politikos, gairės ar praktikos turėtų būti panaikintos arba pakeistos;
- (j) panaikinti arba pakeisti visus įstatymus, reglamentus, politikas, gaires ir praktikas, kuriomis teisinėse procedūrose įvedamas sprendimų priėmimas už kitus asmenis, įskaitant tuos, kuriais yra leidžiama paskirti sprendimus priimančius asmenis prieš žmonių su negalia valią (pvz., globėjus *ad litem*, artimiausius draugus ir panašius asmenis); arba kuriais yra priimami sprendimai, remiantis „geriausiais“ suinteresuotųjų asmenų interesais, o ne jų valia ir pageidavimais;
- (k) teikti nemokamą teisinę pagalbą ir paramą visiems smurtą patyrusiems žmonėms su negalia, o konkrečiau moterims ir mergaitėms su negalia, įskaitant profesionalią paramą nukentėjusiesiems, konsultacijas juridinių teisių klausimais bei pagalbą, pranešant apie nusikaltimus ir pradant teismo procesą.

7 principas

Žmonės su negalia taip pat kaip kiti asmenys turi teisę dalyvauti vykdam teisingumą

GAIRĖS

7.1 Teise, suteikiančia vienodas galimybes į teisingumą, yra reikalaujama, kad žmonės su negalia turėtų galimybę tiesiogiai dalyvauti teismo procesuose ir, vykdam teisingumą, atlikti įvairius vaidmenis tokiomis pat sąlygomis kaip ir kiti asmenys. Valstybės turėtų užtikrinti, kad žmonės su negalia teisingumo sistemoje nediskriminuojami galėtų būti teisėjais, advokatais, prokurorais, liudytojais, prisiekusiaisiais, ekspertais ir teismų pareigūnais.

7.2 Šiuo tikslu vyriausybės, teisės aktų leidėjai ir kitos institucijos, įskaitant teismų tarybas ir kitas nepriklausomas teismines valdymo institucijas bei nepriklausomas, savivaldą turinčias profesines organizacijas, privalo imtis šių veiksmų pagal joms pavestas funkcijas:

- (a) pašalinti kliūtis, trukdančias arba atgrasančias žmones su negalia nuo profesijų, susijusių su teisingumo sistema, pasirinkimo, pavyzdžiui:
 - (i) sudarydamos tinkamas sąlygas visose su teise ir teisingumu susijusiose švietimo programose;
 - (ii) sudarydamos tinkamas sąlygas sertifikavimo ir licencijavimo egzaminų arba procesų metu;
 - (iii) uždrausdamos klausimus apie sveikatą ir negalią, teikiant prašymus dėl darbo leidimo, renkantis teisinę profesiją ir pareigas teisingumo sistemoje;
 - (iv) užtikrindamos, kad visos teisingumo sistemos patalpos ir pastatai būtų visuotinai prieinami neįgaliems darbuotojams.
- (b) pašalinti visas su negalia susijusias kliūtis, įskaitant įstatymus, dėl kurių žmonės su negalia negali būti teisėjais ar prisiekusiaisiais arba eiti kitų, su teisingumu susijusių, pareigų;
- (c) užtikrinti vienodą žmonių su negalia dalyvavimą prisiekusiųjų sistemoje, suteikdamos visą reikiamą pagalbą, sudarydamos tinkamas sąlygas ir procedūrines sąlygas;
- (d) glaudžiai konsultuotis ir į veiklą įtraukti žmones su negalia bei jiems atstovaujančias organizacijas į visas diskusijas ir sprendimų priėmimą teisingumo klausimais, pavyzdžiui, užtikrindamos prasmingą jų dalyvavimą valdybose, komitetuose, komisijose, nuosprendžių priėmimo tarybose ir kitose orientavimo ir priežiūros organizacijose;
- (e) rinkti suskirstytus duomenis apie žmonių su negalia dalyvavimą teisingumo sistemoje ir, naudojant tokius duomenis, kurti ir įgyvendinti strategijas, skirtas reformuoti politikas, praktikas ir įstatymus, siekiant užtikrinti vienodą jų teisę į teisingumą.

8 principas

Žmonės su negalia turi teisę teikti skundus ir pradėti teises procedūras dėl žmogaus teisių pažeidimų ir nusikaltimų, kad jų skundai būtų ištirti ir būtų panaudotos veiksmingos teisių gynimo priemonės

GAIRĖS

8.1 Valstybės turi turėti prieinamus, lengvai naudojamus, skaidrius ir veiksmingus mechanizmus, kad asmenys galėtų teikti skundus dėl žmogaus teisių pažeidimų ir nusikaltimų. Skundus nagrinėjantys arbitrai ir tribunolai privalo numatyti teisių gynimo priemones, kurios būtų individualiai pritaikytos ir galėtų apimti žalos atlyginimą ir kompensavimą.

8.2 Atitinkamai valstybės turi:

Skundų teikimo mechanizmai

- (a) nustatyti skundų teikimo mechanizmus, – pavyzdžiui, nacionalines žmogaus teisių institucijas, tribunolus ir administracines įstaigas – turinčius teisę nagrinėti skundus, įskaitant skundus, susijusius su diskriminavimu dėl negalios, gautus iš žmonių su negalia ir kitų asmenų, ir nustatyti teisių gynimo priemones;
- (b) užtikrinti, kad žmonės su negalia galėtų teikti skundus dėl nusikalstamų veikų tokiomis pat sąlygomis kaip ir kiti asmenys;
- (c) užtikrinti, kad būtų prieinami civilinių ir baudžiamųjų skundų teikimo mechanizmai, pavyzdžiui, naudojant karštąsias linijas ir elektroninių paslaugų skundų teikimo būdus;
- (d) numatyti savanoriškus alternatyvaus ginčų sprendimo mechanizmus, pavyzdžiui, taikinimo, tarpininkavimo, arbitražo ir atkuriamojo teisingumo;
- (e) užtikrinti, kad naudojant skundų teikimo mechanizmus ir atliekant tyrimus būtų atsižvelgiama į lytį, siekiant užtikrinti, kad smurto dėl lyties aukos galėtų ir norėtų saugiai dalyvauti;
- (f) užtikrinti, kad specialiosios apsaugos skyriai (pvz., kovojantys su smurtu dėl lyties, nusikaltimais dėl neapykantos, prekyba žmonėmis ir dirbantys su vaikais) būtų prieinami žmonėms su negalia ir atsižvelgtų į jų poreikius;
- (g) kai yra tinkama ir pageidaujama, pasirūpinti, kad mechanizmais būtų užtikrintas anonimiškumas ir konfidencialumas;

Reagavimas į rimtus, sistemingus, grupinius ar didelio masto pažeidimus

- (h) užtikrinti, kad skundų nagrinėjimo sistemos ir teisingumo sistema gebėtų nustatyti sunkius, sistemingus, grupinius ir didelio masto žmogaus teisių pažeidimus ir į juos reaguoti, pavyzdžiui, grupiniais ieškiniais, *acciones populares*, viešaisiais tyrimais ir patraukimu baudžiamojon atsakomybėn, gavus skundą arba pačios sistemos iniciatyva;

Tyrimai

- (i) užtikrinti, kad visi tyrėjai, įskaitant teisėsaugos pareigūnus, žinotų žmonių su negalia teises ir tyrimų metu būtų atidūs galimam procesinių sąlygų sudarymo poreikiui, kai į tyrimus yra įtraukiami žmonės su negalia;
- (j) užtikrinti, kad, prireikus, būtų įtrauktas tarpininkas, pagalbininkas arba kita

atitinkama trečioji šalis, kuri padėtų tyrimo proceso metu;

- (k) užtikrinti, kad, dirbdami su žmonėmis su negalia, teisėsaugos pareigūnai įvertintų pavojų, kad prieš minėtuosius asmenis gali būti toliau vykdomi pažeidimai, ir gali reikėti kokių nors savanoriškai skiriamų apsaugos priemonių (pvz., saugaus prieglobsčio);

Teisių gynimo priemonės

- (l) užtikrinti, kad baudžiamojo proceso metu, žmones su negalia išnaudojantys arba su jais netinkamai besielgiantys asmenys būtų patraukti baudžiamojon atsakomybėn, o prireikus, nuteisti arba jiems būtų paskirtos kitos veiksmingos sankcijos;
- (m) užtikrinti, kad būtų imtasi veiksmingų teisių gynimo priemonių, kurias būtų galima naudoti žmogaus teisių pažeidimų atvejais, įskaitant teisę būti nediskriminuojamam dėl negalios ir teises į žalos atlyginimą, kompensaciją, reabilitaciją, pasitenkinimą ir nepasikartojimo garantijas. Tokios teisių gynimo priemonės, be kita ko, turėtų:
 - (i) būti vykdytinos, individualizuotos ir pritaikytos ieškovų poreikiams tenkinti;
 - (ii) užtikrinti, kad aukos būtų apsaugotos nuo pakartotinių žmogaus teisių pažeidimų;
 - (iii) būti proporcingos pažeidimų sunkumui ir kiekvieno atvejo aplinkybėms;
 - (iv) būti teikiamos, remiantis tuo, kad norint taikyti bet kokias reabilitacijos priemones, pirmiausia reikėtų gauti laisvą ir informuotą asmens sutikimą;
 - (v) spręsti sisteminio žmogaus teisių pažeidimų pobūdžio klausimus.

9 principas

Veiksmingi ir patikimi stebėsenos mechanizmai atlieka labai svarbų vaidmenį, palaikant žmonių su negalia teisę į teisingumą

GAIRĖS

9.1 Valstybės yra įpareigosotos numatyti nepriklausomas sistemas, skirtas skatinti, apsaugoti ir stebėti žmonių su negalia teisių ir jų lygiaverčio dalyvavimo įgyvendinant teisingumą. Siekdamas užtikrinti nepriklausomą stebėseną, valstybės turi suteikti reikiamus įgaliojimus ir išteklius jau sukurtiems stebėsenos mechanizmams arba, jei tokių nėra, sukurti naujus.

9.2 Todėl valstybės turėtų imtis šių veiksmų:

- (a) paskirti nepriklausomus stebėsenos mechanizmus pagal Neįgaliųjų teisių konvencijos 33 straipsnio 2 dalį, įskaitant nacionalinių žmogaus teisių institucijų steigimą ir išlaikymą pagal principus, susijusius su nacionalinių žmogaus teisių rėmimo ir apsaugos institucijų statusu (Paryžiaus principais), kurioms yra suteikti įgaliojimai stebėti Konvencijos įgyvendinimą;
- (b) užtikrinti, kad visi stebėsenos mechanizmai turėtų institucinį, finansinį ir politinį nepriklausomumą;
- (c) skatinti reguliarią keitimąsi informacija tarp stebėsenos mechanizmų, kad būtų nustatyti iššūkiai ir įgyvendintos strategijos, skirtos spręsti bendrus klausimus;
- (d) užtikrinti prasmingą žmonių su negalia ir jiems atstovaujančių organizacijų dalyvavimą, kuriant ir įgyvendinant nepriklausomus stebėsenos mechanizmus;
- (e) įtraukti įgaliojimą aktyviai stebėti ir nustatyti žmonių su negalia teisių pažeidimus, o konkrečiau asmenų, kurių laisvė yra apribota ir kurie yra perkelti į institucinę aplinką;
- (f) įtraukti įgaliojimą nepriklausomiems stebėsenos mechanizmams, skirtą rinkti ir viešai pranešti duomenis apie žmogaus teisių pažeidimus, įskaitant kliūtis, trukdančias įgyvendinti teisę į teisingumą;
- (g) užtikrinti įgaliojimą didinti informuotumą apie žmogaus teisėmis grindžiamą požiūrį į negalią ir šiuo tikslu remiamas mokymo programas, ir tokio informuotumo finansavimą.

10 principas

Visiems asmenims, dirbantiems teisingumo sistemoje, turi būti prarastos informuotumo didinimo ir mokymo programos, kuriose aptariami žmonių su negalia teisių klausimai, o konkrečiau jų teisė į teisingumą

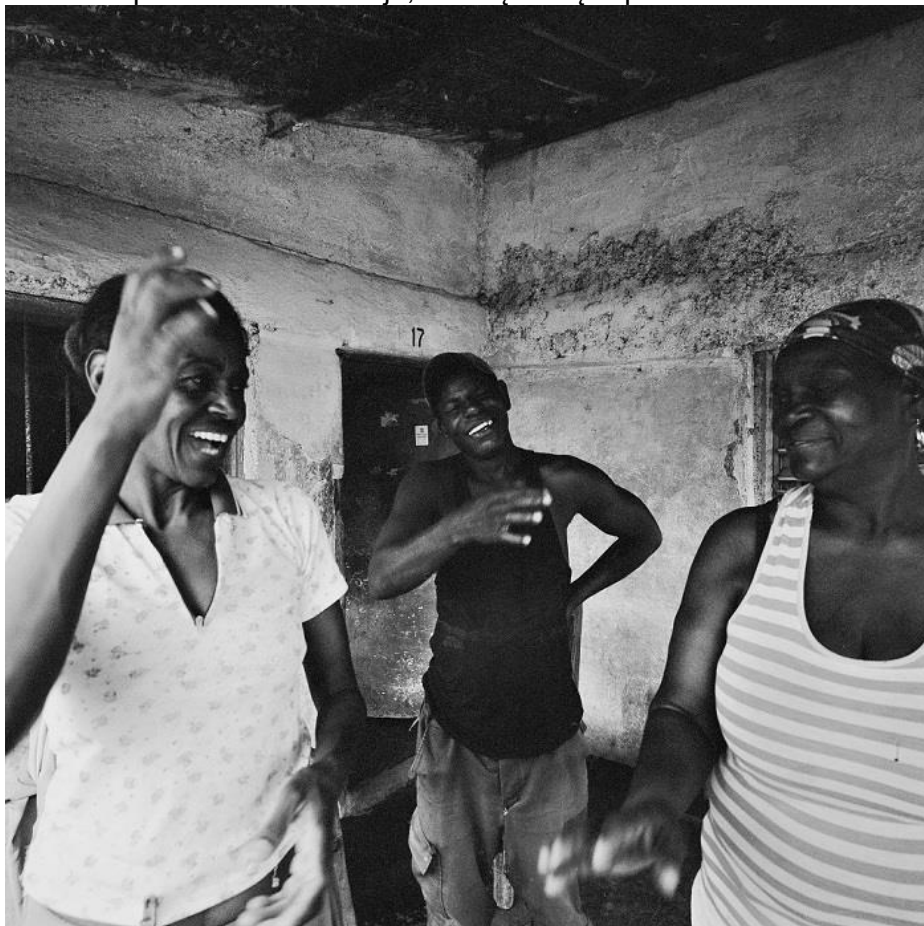
GAIRĖS

- 10.1** Valstybės privalo pašalinti kliūtis, trukdančias žmonėms su negalia siekti teisingumo, surengdamos mokymus žmonių su negalia teisių klausimais visiems teisėtvarkos pareigūnams, įskaitant policijos pareigūnus, teismo pareigūnus, advokatus, sveikatos priežiūros specialistus, teismo ekspertus, nukentėjusiųjų tarnybos specialistus, socialinius darbuotojus, probacijos tarnybą, kalėjimus ir jaunimą sulaikančius darbuotojus.
- 10.2** Šiuo tikslu vyriausybės, teisės aktų leidėjai ir kitos institucijos, įskaitant teismų tarybas ir kitas nepriklausomas teismines valdymo institucijas bei nepriklausomas, savivaldą turinčias profesines organizacijas, privalo imtis šių veiksmų pagal joms pavestas funkcijas:
- (a) priimti ir įgyvendinti įstatymus, reglamentus, politikas, gaires ir praktikas, kuriomis būtų nustatytas teisinis įpareigojimas visiems asmenims, kurie dalyvauja vykdam teisingumą, dalyvauti žmogaus teisėmis grindžiamuose mokymuose, susijusiuose su žmonių su negalia teisėmis ir sąlygų užtikrinimu pagal 10.2 gairės j dalį;
 - (b) užtikrinti nuolatinį visų asmenų, dirbančių teisingumo administravimo srityje, mokymą, įskaitant nacionalines žmogaus teisių institucijas ir žmonėms su negalia atstovaujančias organizacijas;
 - (c) užtikrinti, kad žmonės su negalia ir jiems atstovaujančios organizacijos dalyvautų, rengiant ir pristatant visus, šiose gairėse nurodytus, mokymus;
 - (d) stebėti ir vertinti mokymus bei užtikrinti žmonėms su negalia atstovaujančių organizacijų dalyvavimą tokioje stebėsenos ir vertinimo veikloje, ir aktyvų jų dalyvavimą joje;
 - (e) sukurti informuotumo didinimo strategijas, apimančias mokymo programas ir žiniasklaidos kampanijas, paremtas žmogaus teisėmis grįstu negalios modeliu, visiems teismo pareigūnams, įstatymų leidėjams, politikos formuotojams ir teisėsaugos pareigūnams, kad būtų panaikintas išankstinis nusistatymas ir skatinamas teisių pripažinimas;
 - (f) užtikrinti, kad mokymo vadovėliai būtų plačiai prieinami visiems teisingumo vykdymo srityje dirbantiems asmenims, o ypač policijos pareigūnams, baudžiamojo persekiojimo institucijoms ir teismo pareigūnams;
 - (g) pasitelkti mokymus, kad policijos pareigūnai, įskaitant pirmosios pagalbos teikėjus ir tyrėjus, prokuratūros personalą ir teismo pareigūnus, susipažintų su gerąja bendravimo su žmonėmis su negalia praktika, įskaitant reagavimą, elgesį ir tinkamų sąlygų sudarymą;
 - (h) parengti, finansuoti ir įgyvendinti gaires ir mokymus teisininkams ir teisės studentams apie žmonių su negalia teises ir procesinių sąlygų sudarymą pagal 10.2 gairės j dalį;
 - (i) žmonėms su negalia ir jų šeimoms surengti mokymus ir suteikti galimybę susipažinti su informacija apie teises, teisių gynimo priemones, reikalavimu

atlyginti žalą ir teisiniu procesu;

(j) užtikrinti, kad mokymo programos būtų išsamios ir apimtų bent jau šias temas:

- (i) veiksniai arba sistemos ypatybės, dėl kurių žmonėms su negalia gali kilti kliūčių;
- (ii) kliūčių, trukdančių žmonėms su negalia įgyvendinti teisę į teisingumą, pašalinimas;
- (iii) Neįgaliųjų teisių konvencija ir žmogaus teisėmis grįstas negalios modelis;
- (iv) pripažinimas, kad žmonės su negalia turi teisę prieš įstatymą būti laikomi teisės subjektais, įskaitant kovą su kenksmingais lyčių ir negalios stereotipais bei išankstiniu nusistatymu;
- (v) pareiga gerbti žmonių su negalia veiksnumą, įskaitant teisinį atstovavimą ir teisinius interesus;
- (vi) bendravimo įgūdžiai, įskaitant poreikio pasitelkti bendrauti padedančius ekspertus nustatymą;
- (vii) situacijose kilusios įtampos mažinimas ir jėgos naudojimo prevencija;
- (viii) procesinių sąlygų sudarymas;
- (ix) tinkamų sąlygų sudarymas;
- (x) kova su žmonių su negalia diskriminacija darbingų žmonių naudai (*angl. ableism*) ir išankstinių nusistatymų prieš žmones su negalia įveikimas;
- (xi) lytinės ir reprodukcinės sveikatos bei šeimos teisės;
- (xii) skirtingos diskriminacijos formos, remiantis negalia ir kitais pagrindais, įskaitant lytinį gyvenimą, lytį, vietinę padėtį, rasę, seksualinę orientaciją, migracijos statusą, mažumas ir nepalankioje padėtyje esančias bendruomenes bei skurdą;
- (xiii) informuotumas apie žmonių su negalia teises turėti vienodas galimybes susipažinti su informacija, ir tokių teisių supratimas.

PAPILDOMI ŠALTINIAI

Su negalia susiję informaciniai dokumentai ir standartai

Neįgaliųjų teisių komiteto Bendroji pastaba Nr. 1 (2014) „Lygybė prieš įstatymą“.

Bendroji pastaba Nr. 2 (2014) „Prieinamumas“.

Bendroji pastaba Nr. 3 (2016) „Dėl neįgalių moterų ir mergaičių“.

Bendroji pastaba Nr. 6 (2018) „Dėl lygybės ir nediskriminavimo“.

Bendroji pastaba Nr. 7 (2018) „Dėl žmonių su negalia, įskaitant vaikus su negalia, dalyvavimo Konvencijos įgyvendinimo ir kontrolės procese per jiems atstovaujančias organizacijas“.

Neįgaliųjų teisių konvencija (2006)

Flynn, Eilionóir, ir kt., *Galutinė ataskaita: Žmonių su negalia teisė į teisingumą*. Golvėjus: Žmonių su negalia teisės ir politikos centras, Airijos nacionalinis universitetas, Golvėjus, 2019.

G3ict (Pasaulinė įtraukčių informacinių ir ryšių technologijų iniciatyva), Įtraukčių teismų kontrolinis sąrašas.

Atlanta, 2020 m.

Jungtinių Tautų Generalinė Asamblėja,

Žmonių su negalia teisės. 2016 m. rugpjūčio 9 d. A/71/314.

Lytinė ir reprodukcinė sveikata bei neįgalių mergaičių ir jaunų moterų teisės.

2017 m. liepos 14 d. A/72/133.

Jungtinių Tautų žmogaus teisių taryba,

Specialiosios pranešėjos neįgaliųjų teisių klausimais ataskaita. 2016 m. sausio 12 d. A/HRC/31/62.

Specialiosios pranešėjos neįgaliųjų teisių klausimais ataskaita. 2016 m. gruodžio 20 d. A/HRC/34/58.

Specialiosios pranešėjos neįgaliųjų teisių klausimais ataskaita. 2017 m. gruodžio 12 d. A/HRC/37/56.

Teisė į teisingumą pagal Neįgaliųjų teisių konvencijos 13 straipsnį. 2017 m. gruodžio 27 d. A/HRC/37/25.

Žmonių su negalia teisės. 2019 m. sausio 11 d. A/HRC/40/54.

Bendrieji informaciniai dokumentai ir standartai dėl teisės į teisingumą

Sutartys ir sutarčių institucijos

Tarptautinės konvencijos dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo (1965) 5 ir 6 straipsniai.

- Rasinės diskriminacijos panaikinimo komiteto bendroji rekomendacija Nr. 31 (2005) dėl rasinės diskriminacijos prevencijos baudžiamojo teisingumo sistemos vykdymo ir veikimo srityse.

Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto (1966) 2, 9, 14 ir 26 straipsniai.

- Žmogaus teisių komiteto bendroji pastaba Nr. 32 (2007) dėl teisės į lygybę

teismuose ir tribunoluose bei į teisingą teismo procesą.

Konvencijos dėl visų formų moterų diskriminacijos panaikinimo (1979) 2 ir 15 straipsniai.

- Moterų diskriminacijos panaikinimo komiteto bendroji rekomendacija Nr. 33 (2015) dėl moterų teisės į teisingumą.

Konvencijos prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ar baudimą (1985) 13 ir 14 straipsniai.

- Komiteto prieš kankinimą bendroji pastaba Nr. 3 (2012) dėl 14 straipsnio įgyvendinimo.

Vaiko teisių konvencijos (1989) 12, 23, 37 ir 40 straipsniai

- Vaiko teisių komiteto bendroji pastaba Nr. 24 (2019) dėl vaikų teisių vaikų teisingumo sistemoje.

Tarptautinės konvencijos dėl visų darbuotojų migrantų ir jų šeimos narių teisių apsaugos (1990) 16-20 straipsniai.

Tarptautinės konvencijos dėl visų asmenų apsaugos nuo priverstinio dingimo (2006) 24 straipsnis.

Kitos priemonės

Pagrindiniai teismų nepriklausomumo principai (1985).

Deklaracija dėl pagrindinių teisingumo principų nusikaltimų ir piktnaudžiavimo valdžia aukoms (1985).

Jungtinių Tautų standartinės minimalios nepilnamečių teisenos įgyvendinimo taisyklės (Pekino taisyklės) (1985).

Visų, bet kokia forma sulaikytų ar įkalintų, asmenų apsaugos principų sąvadas (1988).

Pagrindiniai teisininkų vaidmens principai (1990).

Prokurorų vaidmens gairės (1990).

Jungtinių Tautų standartinės minimalios taisyklės dėl priemonių, nesusijusių su laisvės atėmimu (Tokijo taisyklės) (1990).

Jungtinių Tautų nepilnamečių, iš kurių atimta laisvė, apsaugos taisyklės (1990).

Veiksmų gairės dėl vaikų baudžiamojo teisingumo sistemoje (1997).

Pagrindiniai principai ir gairės dėl asmenų, nukentėjusių nuo šiurkščių tarptautinės žmogaus teisių teisės pažeidimų ir rimtų tarptautinės humanitarinės teisės pažeidimų, teisės į teisinę gynybą ir žalos atlyginimą (2005).

Atnaujintas žmogaus teisių apsaugos ir skatinimo kovoti su nebaudžiamumu principų rinkinys (2005).

Jungtinių Tautų deklaracijos dėl čiabuvių tautų teisių (2007) 22 ir 40 straipsniai.

Jungtinių Tautų elgesio su kalinėmis ir nusikaltėlėmis taikomų priemonių, nesusijusių su laisvės atėmimu, taisyklės (Bankoko taisyklės (2010)).

Jungtinių Tautų principai ir gairės dėl teisinės pagalbos baudžiamojo teisingumo sistemoje prieinamumo (2012).

Jungtinių Tautų standartinės minimalios elgesio su kaliniais taisyklės (Nelsono Mandelos taisyklės) (atnaujintos, 2015).

Ginkluotų konfliktų atvejais taikomi tarptautiniai standartai

Ženevos konvencijos dėl elgesio su karo belaisviais (1949) 3 ir 102–108 straipsniai.

Ženevos konvencijos dėl civilių apsaugos karo metu (1949) 3, 5, 66 ir 71 straipsniai.

Ženevos konvencijų Papildomo protokolo dėl tarptautinių ginkluotų konfliktų aukų apsaugos (I protokolo) (1977) 75 straipsnio 4 dalis.

Ženevos konvencijų Papildomo protokolo dėl netarptautinių ginkluotų konfliktų aukų apsaugos (II protokolo) (1977) 6 straipsnis.

Tarptautinio Raudonojo Kryžiaus komiteto paprotinės tarptautinės humanitarinės teisės studijos 100 taisyklė („Niekas negali būti apkaltintas ar nuteistas be teisingo teismo, suteikiant visas pagrindines teismines garantijas“ (2005).

Regioninės žmogaus teisių priemonės

Amerikos žmogaus teisių ir pareigų deklaracijos (1948) II, XVIII ir XXVI straipsniai.

Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (1950) 6 ir 13 straipsniai.
Amerikos žmogaus teisių konvencijos (1969) 8 ir 24–25 straipsniai.

Afrikos žmogaus ir tautų teisių chartijos (1981) 7 ir 26 straipsniai.

Principai ir gairės dėl teisės į teisingą bylos nagrinėjimą ir teisės į teisinę pagalbą Afrikoje (2003). Arabų žmogaus teisių chartijos (2004) 11–19 ir 23 straipsniai.

2012 m. spalio 25 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2012/29/ES, kuria nustatomi būtiniausi nusikaltimų aukų teisių, paramos joms ir jų apsaugos standartai ir kuria pakeičiamas Tarybos pamatinis sprendimas 2001/220/TVR (2012)

PABAIGA

Jungtinių Tautų specialioji pranešėja neįgaliųjų teisių klausimais
sr.disability@ohchr.org

Jungtinių Tautų Neįgaliųjų teisių komitetas
www.ohchr.org/EN/HRBodies/CRPD/Pages/CRPDIndex.aspx
crpd@ohchr.org

Jungtinių Tautų generalinio sekretoriaus specialioji pasiuntinė negalios ir prieinamumo klausimais
www.un.org/development/desa/disabilities/resources/special-envoy-of-the-secretary-general-on-disability-and-accessibility.htm
se.disability.secretariat@gmail.com
